

ВИЗНАЧЕННЯ ДИСПРОПОРЦІЙ У РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНІВ

У статті визначено характерні тенденції сучасного розвитку регіонів, проблеми та вади їх соціально-економічного розвитку з урахуванням балансового підходу.

In the article characteristic tendencies of the region's modern development, problems and shortcomings of its social and economic development taking into account balance approach are defined.

*Ключові слова: регіон, економіка, тенденція, диспропорційність, показник, розвиток.
Key words: region, economy, tendency, disproportionality, indicator, development.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Економіка України нині перебуває на етапі відновлення тенденції економічного зростання. Такі тенденції особливо показово виражені у секторі послуг, фінансовому секторі, ситуації на ринку праці, сільському господарстві тощо. У регіональному розрізі різні регіони (відповідно до того, яка галузь чи сфера діяльності є базовою для їх економіки) різною мірою зазнали впливу соціально-економічної кризи і потребують відмінних зусиль для остаточної ліквідації її наслідків. Послабились зв'язки між регіонами внаслідок самостійного пошуку ними шляхів економічного розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам вивчення змісту, сутності, застосування балансового методу присвячені наукові праці багатьох вчених, зокрема, писали про це І. Лукінов, А. Чухно, В. Геєць, В. Савчук, С. Архієреєв, Б. Кваснюк, А. Гриценко, В. Тарасевич, І. Малий, В. Демет'єв, та інші. Суттєвий вклад в розгляд питання балансового методу внесли такі російські вчені, як Р. Нуреєв, Я. Кузьминов, М. Юдкевич, А. Олейник, А. Тарушкін, А. Шастітко, В. Вольчик, Ю. Латов, О. Балабанова. Тому розгляд соціально-економічного розвитку регіонів та визначення їх диспропорцій і стало метою статті.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ситуація в регіональній економіці свідчить про збереження диспропорцій, які зросли у кризовий період. Можна стверджувати, що екстенсивні методи господарювання та традиційні методи державного регіонального управління вже не виконують завдання регулювання

пропорцій регіонального розвитку. Завданням нової регіональної політики стає пошук нових методів структурних змін у господарстві регіонів та нових інструментів регіональної політики. Характерними тенденціями сучасного розвитку регіонів є такі:

По-перше, поступове відновлення динаміки соціально-економічного розвитку регіонів України у 2010 році, що різнилося за групами регіонів: найбільш динамічний розвиток протягом 2010 року спостерігався у м. Києві, Дніпропетровській, Житомирській та Рівненській областях; протягом року високі темпи приросту економічних показників зберігались у Миколаївській, Вінницькій областях, помітним було зростання у Луганській та Запорізькій областях; втратили динаміку зростання Івано-Франківська, Тернопільська та Чернівецька області; вкрай повільно післякризове відновлення відбувається у Харківській, Чернігівській, Одеській, Херсонській областях, у АР Крим тощо.

Пожвавлення темпів розвитку економіки регіонів було викликано наступними чинниками: оптимізацією структури зовнішньої торгівлі, збільшенням надходжень від зовнішньоторговельної діяльності та покращенням фінансових результатів діяльності підприємств (Донецька, Дніпропетровська, Луганська, Полтавська, Кіровоградська, Волинська області); звантаженням наявних виробничих потужностей та збільшенням обсягів промислового виробництва (характерне для Закарпатської, Рівненської, Волинської, Дніпропетровської та Черкаської областей); поживленням світової кон'юнктури та зростанням обсягів продажу промислової продукції вітчизняного виробництва (Дніпропетровська, Рівненська, Черкаська, Волинська області); зростанням обсягів короткострокових заощаджень суб'єктів господарювання і насе-

лення та збільшення на цій основі інвестиційного ресурсу (Закарпатська, Черкаська, Волинська, Херсонська області та АР Крим); зростанням обсягів інвестування у основний капітал та житлове будівництво (Житомирська, Запорізька, Івано-Франківська, Дніпропетровська області та АР Крим); активізацією діяльності малого підприємництва, зростанням обсягів зайнятості (та самозайнятості) населення, а отже — зростанням доходів місцевих бюджетів (АР Крим, Одеська, Тернопільська, Кіровоградська, Полтавська області); активізацією споживчого попиту та зростанням обсягів роздрібно торгівлі завдяки зростанню реальної заробітної плати (Дніпропетровська, Луганська, Черкаська області).

По-друге, набуття докризових тенденцій розвитку і в окремих випадках — перевищення докризових показників тими регіонами, що стабільно визначаються як локомотиви регіонального розвитку. Динаміка частки регіонів-промислових лідерів у окремих показниках свідчить, що якщо під впливом кризових явищ сукупний внесок Донецької, Дніпропетровської, Луганської та Запорізької областей у загальний обсяг реалізованої промислової продукції, експорту товарів, капітальних інвестицій та будівельних робіт помітно скоротився, то за підсумками 2010 року частка вказаних регіонів знову зростає і навіть перевищила докризові значення, рис. 1—4.

Зокрема, частка зазначених регіонів у обсягу реалізованої промислової продукції скоротилась з 54,7 % у 2007 р. до 50,3 % у 2009 р., але вже у 2010 р. знову зростає і складає 54,1%.

При цьому найшвидше післякризове відновлення експортної діяльності спостерігається у Донецькій області, частка якої перевищує докризові значення. Зазначені тенденції дозволяють стверджувати, що негативний вплив кризових явищ 2008—2009 рр. на соціально-економічний розвиток регіону був тим більшим, чим динамічніше розвивався регіон до початку кризи.

Зважаючи на більшу швидкість отримання прибутку від капіталовкладень у сферу послуг та фінансовий сектор, ці галузі мають більше перспектив на отримання стимулів економічного зростання у післякризовий період. Натомість, економіка регіонів, основою яких є промислове виробництво (регіони Сходу України, Львівська область), мала менше можливостей на відновлення розвитку. Єдиним стимулом до активізації економічної діяльності у цих регіонах було експортування товарів.

По-третє, сьогодні в регіонах відчувається покращення показників соціальної сфери. Знизився максимальний і мінімальний рівень безробіття: від 13,5 до 12,4% (Рівненська область) та від 6,8 до 6,0% (м. Київ) у 2009 і 2010 роках відповідно; у всіх регіонах збільшився реальний на-

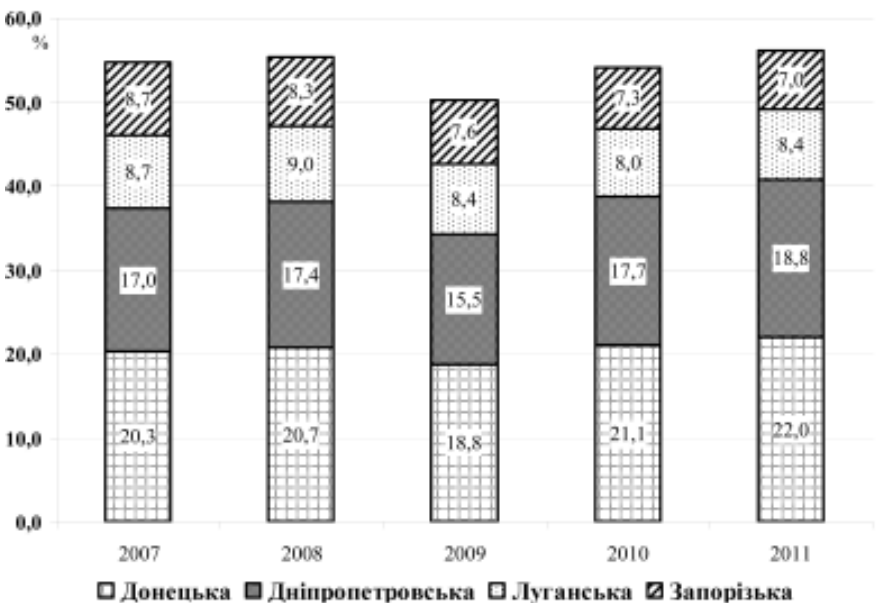

Рис. 1. Обсяги реалізованої промислової продукції

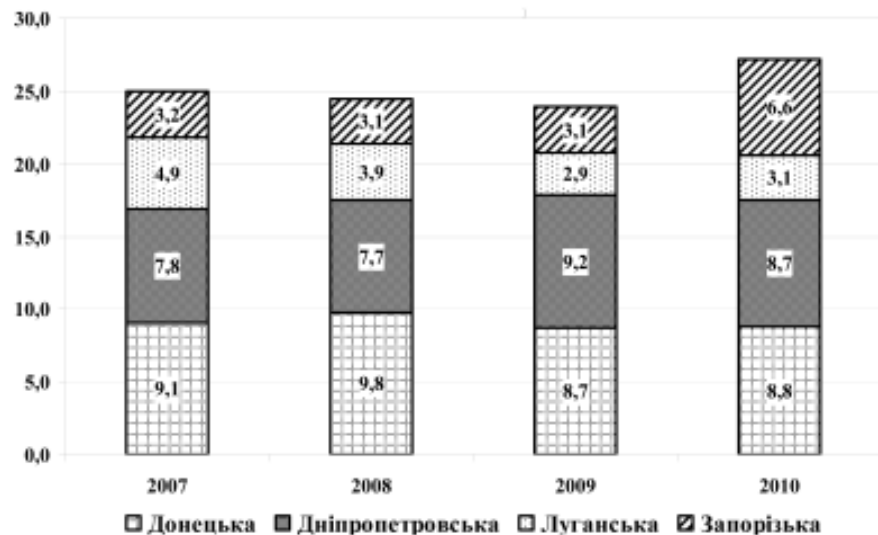

Рис. 2. Обсяги освоєних капітальних інвестицій

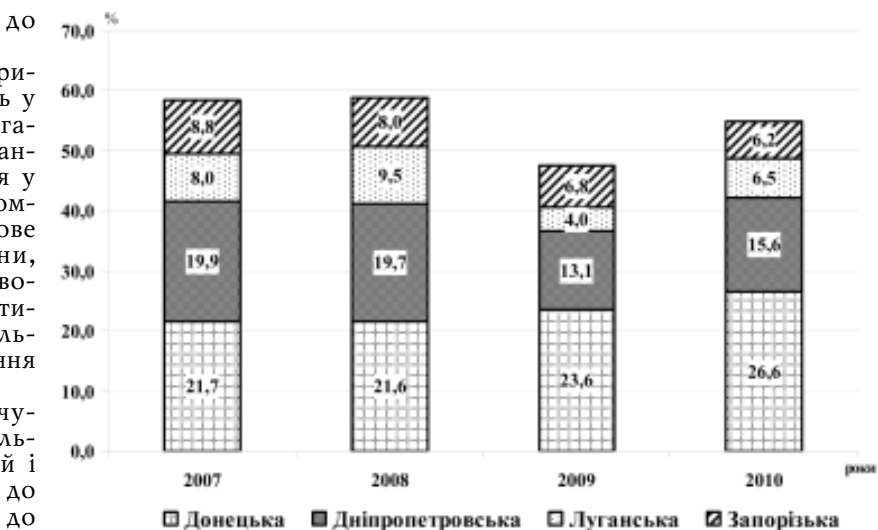

Рис. 3. Обсяги експорту товарів

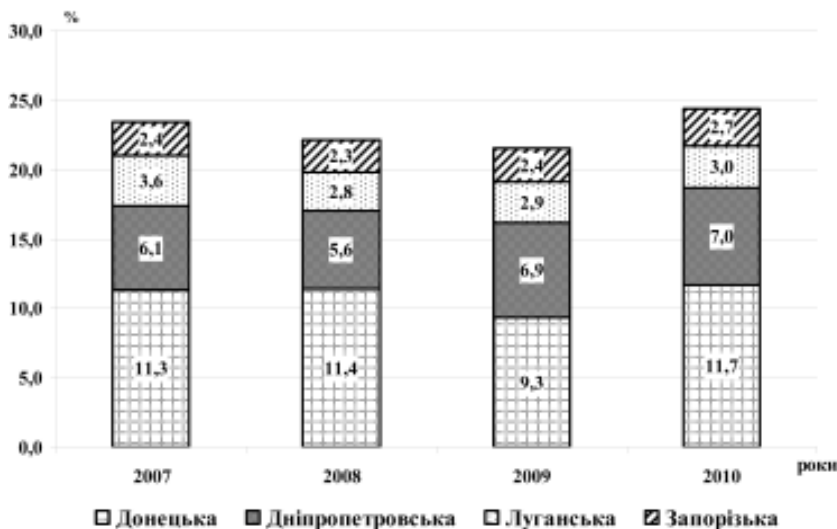

Рис. 4. Обсяги виконаних будівельних робіт

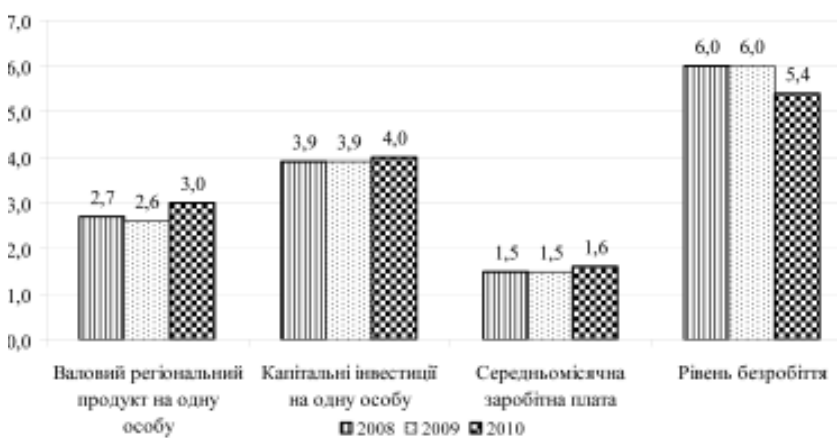

Рис. 5. Розриви між максимальним та мінімальним значеннями окремих показників соціально-економічного розвитку у регіонах, разів

явний дохід населення — найбільше у Волинській області (на 16,6%), найменше у Вінницькій (на 5,4%); це є особливо позитивним у тому сенсі, що у 2009 р. він знизився у всіх регіонах (від 3,3 до 12,3% відповідно у м. Києві та Тернопільській області). У всіх регіонах зросла і реальна заробітна плата (від 5,2 % у м. Києві до 14,8 % зростання у Рівненській області); у 2009 р. реальна заробітна плата знизилась у всіх регіонах (від 12,6 % у Запорізькій до 4,2 % у Миколаївській області). Зменшилась сума заборгованості із виплати заробітної плати у 23 регіонах, у той час як 2009 р. вона зменшилась тільки у 2 регіонах. У 2010 р. зміна суми заборгованості варіювалася від зменшення на 73,2 % у Дніпропетровській області до збільшення на 49,8 % у Миколаївській області. У 2009 р. зміна суми заборгованості варіювалася від збільшення на 99,0 % у м. Севастополі до зменшення на 4,1 % в Одеській області. Тим не менш, структура боргу майже не змінилася, найбільші частки боргу в 2009—2010 рр. характерні для Донецької, Луганської, Харківської областей та м. Києва, найменші — для Івано-Франківської, Чернівецької областей та м. Севастополя. Зросла кількість працевлаштованих громадян: рівень січня-вересня 2009 р. по працевлаштуванню перевищено 2010 р. у 19 регіонах, у той час як рівень 2008 р. перевищено 2009 р. у єдиному м. Києві. Соціально-економічна криза 2008—2009 років не лише зберегла докризові вад соціально-економічного розвитку регіонів, але й спровокувала появу нових проблем.

1. Зберігається та посилюється диспропорційність показників соціально-економічного розвитку регі-

онів. Суперечливі тенденції розвитку регіонів у 2009 р. дещо зменшили міжрегіональну асиметрію розвитку за більшістю показників порівняно із 2008 р. Слід відзначити, що зменшення асиметрії відбулося за рахунок наближення регіонів-лідерів до відсталих регіонів, а не навпаки, тобто криза більшою мірою вплинула на регіони із найвищими показниками розвитку. Натомість за результатами 2010 р. диспропорційність за основними показниками соціально-економічного розвитку знову збільшилась (рис. 5).

2. Спостерігається порушення консолідованого економічного простору країни внаслідок невідповідності формування внутрішніх коопераційних зв'язків та більшої ефективності експортного виробництва. Про це свідчать значна експортна орієнтованість економіки регіонів. Так, у 2010 р. 14 регіонів реалізували за кордон понад третину загального обсягу реалізованої промислової продукції, у тому числі, індустріальні Донецька (55,6%), Дніпропетровська (40,5%), Запорізька (39,4%), Луганська (36,9%) області; низька інтенсивність господарських зв'язків всередині країни (частка міжрегіонального обороту у ВВП країни протягом останніх років не перевищує 25%); обмеженість внутрішнього попиту на продукцію інноваційного характеру, передусім на ринку засобів виробництва; локалізація центрів економічного зростання у промислових містах, фінансових центрах, транспортно-транзитних центрах, збереження монофункціонального виробництва у багатьох населених пунктах (малих містах тощо).

3. Триває зволікання з вирішенням низки питань соціальної сфери, що належать до компетенції місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування: залишаються значними розриви у абсолютних значеннях номінальних доходів на одну особу, а також у темпах їх зростання. Так, за підсумками 2010 р. лише 5 регіонів перевищили середнє значення цього показника по країні. При цьому, 2010 р. лише у двох регіонах середньомісячний дохід на одну особу не досягав 1000 грн., а 2008 р. — у 13 регіонах, 2009 р. — у 7 регіонах; спостерігається відплив трудового потенціалу з економічно слаборозвинених регіонів, звідси — зменшення чисельності населення в окремих адміністративно-територіальних одиницях, їх поступове занепадання; досі не вирішеними залишаються питання економічного обґрунтування тарифів, стабільної оплати комунальних послуг, відновлення об'єктів соціальної інфраструктури, ефективного експлуатації житлово-комунального господарства тощо.

4. Посилюється неспроможність більшості громад та регіонів самостійно фінансувати власний розвиток. Формами прояву цього є щорічне збільшення частки трансфертів (відповідно 44,5%, 46,7%, 49,1% у доходах місцевих бюджетів у 2008—2010 рр. відповідно) і падіння частки власних доходів громад. Частка дотацій вирівнювання зростає (53,6 та 56,1% у 2009 і 2010 роках відповідно), як і частка субвенцій із соціально-захисту населення (36,7 і 38,3%), натомість частки додаткових дотацій та інших субвенцій скорочуються. У попередні роки нестача фінансових ресурсів у регіонах компенсувалась трансфертами з державного бюджету, переважно нецільовими, криза довела хибність та дестимулюючий вплив такого підходу; не-

довиконання бюджетного розпису по коштах, що передаються до державного бюджету з місцевих, на 9,7% за 2010 рік, і недовиконання плану перерахування субвенцій із державного бюджету на 1,9%; рівень виконання річного плану доходів складає 96,4% затвердженого місцевими радами; порушення у використанні державних коштів: частка незаконних та не за цільовим призначенням витрат і недостач комунальних ресурсів (місцевих бюджетів і майна) складає понад 50% використаних з порушенням нормативно-правових актів ресурсів держави; недоотримання достатнього обсягу коштів для інвестування та будівельної діяльності у слаборозвинутих регіонах; спрямування субвенцій із державного бюджету на вирішення окремих, не завжди нагальних проблем місцевого розвитку, що зменшує можливості місцевих органів влади вирішувати критичні питання; невідповідність між рівнем доходів та видатками місцевих бюджетів на одну особу у регіонах, спричинена некоректністю трансфертної політики.

5. Залишається нерозвинутою виробнича та транспортна інфраструктура регіонів. Незважаючи на безсумнівну важливість якісного розвитку інфраструктури та пряму залежність від цього соціально-еко-

Таблиця 1. Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу (грн.) за 2003, 2007 і 2011 роки

Області	2003	Області	2007	Області	2011	Групування
Україна	7273	Україна	15496	Україна	23600	Лідер
м. Київ	23130	м. Київ	49795	м. Київ	70424	
Донецька	9713	Дніпропетровська	20868	Дніпропетровська	34709	Передовики
Полтавська	8841	Донецька	20197	Полтавська	29652	
Дніпропетровська	8609	Полтавська	18500	Донецька	28986	Середняки
Запорізька	8093	Запорізька	18022	Київська	26140	
Харківська	7182	Харківська	15645	Запорізька	23657	Десятка перших
Одеська	7028	Київська	15033	Харківська	23639	
Київська	6652	Одеська	13827	Одеська	22544	Хиткі
Миколаївська	6424	Луганська	13628	м. Севастополь	20455	
Луганська	5973	м. Севастополь	12961	Миколаївська	20276	Гірші
м. Севастополь	5847	Миколаївська	12227	Луганська	19788	
Львівська	5396	Львівська	10915	Черкаська	17325	Аутсайтери
Івано-Франківська	5238	АРК	10574	АРК	16507	
Чернігівська	5163	Черкаська	10331	Львівська	16353	Хиткі
Кіровоградська	5122	Сумська	10249	Сумська	15711	
Сумська	5009	Чернігівська	10081	Кіровоградська	15533	Гірші
АРК	4951	Івано-Франківська	10055	Чернігівська	15406	
Черкаська	4853	Волинська	9711	Івано-Франківська	14814	Гірші
Рівненська	4817	Рівненська	9695	Житомирська	14616	
Волинська	4771	Кіровоградська	9546	Херсонська	14346	Аутсайтери
Вінницька	4700	Вінницька	9159	Вінницька	14332	
Хмельницька	4549	Хмельницька	9100	Волинська	13916	Аутсайтери
Херсонська	4546	Житомирська	8485	Рівненська	13785	
Житомирська	4397	Закарпатська	8452	Хмельницька	13602	Аутсайтери
Закарпатська	4238	Херсонська	8122	Закарпатська	12278	
Чернівецька	3589	Тернопільська	7510	Тернопільська	11713	Аутсайтери
Тернопільська	3516	Чернівецька	7369	Чернівецька	10939	

номічної динаміки у регіонах, доводиться констатувати, що сучасний стан регіональної інфраструктури в Україні об'єктивно не відповідає ані сучасним вимогам, ані внутрішнім потребам регіонів, ані пріоритетам держави у сфері регіональної політики. Найгострішими проблемами розвитку регіональної інфраструктури в Україні є наступні: невпорядкованість відносин власності на об'єкти інфраструктури; недостатність бюджетних коштів для ефективного функціонування та розвитку відповідних об'єктів та

Рис. 6. Групування регіонів України за рівнем валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу у 2011 році

Таблиця 2. Динаміка середньомісячної заробітної плати по регіонах (у розрахунку на одного штатного працівника, грн.)

Роки	2003	2007	2011	Групи
Україна	462	1351	2633	
м. Київ	761	2300	4012	A
Донецька	550	1535	3063	B
Дніпропетровська	526	1455	2790	C
Київська	470	1362	2761	D
Луганська	474	1323	2742	
Запорізька	541	1394	2607	E
Полтавська	437	1243	2481	
Миколаївська	470	1202	2448	F
Харківська	455	1251	2407	
Одеська	454	1226	2387	G
Автономна Республіка Крим	433	1220	2295	
м. Севастополь	486	1302	2247	
Львівська	419	1183	2244	H
Івано-Франківська	402	1180	2213	
Рівненська	390	1133	2211	
Сумська	379	1098	2177	
Черкаська	350	1085	2155	I
Кіровоградська	353	1054	2114	
Хмельницька	323	1045	2075	
Вінницька	334	1028	2074	
Житомирська	334	1033	2071	J
Закарпатська	379	1091	2069	
Волинська	319	1013	1994	
Чернівецька	344	1051	1985	
Чернігівська	342	1016	1974	K
Херсонська	356	1017	1970	
Тернопільська	304	943	1871	L

відсутність дієвих стимулів залучення коштів з інших джерел; недосконала система територіального розміщення об'єктів інфраструктури; низька якість послуг, що надаються цими об'єктами, та відповідно відсутність потужного мультиплікативного впливу на розвиток території.

6. Залишається недієвим організаційне забезпечення реалізації регіональної політики, що проявляється у наступному: досі законодавчо не визначено основні засади державної регіональної політики як складової соціально-економічної політики країни — не прийнято закон про основні засади державної регіональної політики; тривалий час було неунормовано питання щодо центрального органу виконавчої влади, який має здійснювати регіональну політику; тільки нещодавно питання формування та забезпечення реалізації державної регіональної політики визначено серед основних завдань Мінекономрозвитку України; триває конфлікт між органами місцевого самоврядування та місцевими державними адміністраціями щодо розпорядження наявними ресурсами; відсутнє стратегічне бачення розвитку регіонів, більшість їх програмних документів мають декларативний характер; центральні органи виконавчої влади виявляють інертне ставлення до підготовки та укладання Угод щодо регіонального розвитку, процедури розробки і укладання Угод тривалі у часі, виявляють залежність від політичної кон'юнктури; перешкодою до прискорення укладання угод є невизначені перспективи створення Державного фонду регіонального розвитку, який, згідно з законопроектами, також має опікуватися питаннями фінансування реалізації Угод.

Неефективність системи міжрегіонального перерозподілу ресурсів і доходу, відсутність структурно-інноваційних зрушень економіки регіонів, неефективність фінансових механізмів подолання соціально-економічної відсталості регіонів посилюють диспропорційність соціально-економічного розвитку регіонів, перешкоджають реструктуризації економіки регіонів та модернізації виробниц-

тва на основі нового технологічного укладу, налагодженню гармонійної взаємодії центру та регіонів у післякризовий період відновлення національної економіки.

Але узагальнюючим показником розвитку економіки регіону є валовий внутрішній продукт, який є узагальнюючим результатом економічної діяльності регіону за рік. Його динаміка свідчить про серйозні диспропорції (табл. 1). Лідером за цим показником є м. Київ, який не є регіоном, але за середніми показниками має найкращі результати і тому його віднесено в окрему групу. До передовиків відносяться три регіони — Донецький, Дніпропетровський і Полтавський вже останніх десять років, іноді міняючи свої місця. До середняків традиційно слід віднести Київську, Запорізьку, Харківську і Одеську області. Саме у цих регіонах показники відповідають приблизно середнім по Україні у цілому. До десятки перших регіонів традиційно входять крім передовиків та середняків, ще м. Севастополь, Миколаївська і Луганська області. Далі ідуть регіони, які відносять до груп гірших і аутсайдерів, які не мають стійкої тенденції і змінюють свої позиції кожен рік. Тільки Закарпатська, Тернопільська і Чернівецька області незмінно належать до аутсайдерів. На основі даних таблиці 1 здійснено групування регіонів України за рівнем валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу та побудовано відповідну карту (рис. 6). На карті усі регіони позначені різними штрихами, який свідчить, що існує суттєвий дисбаланс між регіонами. Ще один показник, який характеризує розвиток економіки регіонів — це середньомісячна (номінальна) заробітна плата працівників, яка визначається шляхом ділення нарахованого фонду оплати праці за відповідний період на середньооблікову кількість працівників та на кількість місяців у періоді.

Показник визначається на підставі даних державного статистичного спостереження, яким охоплені суб'єкти підприємницької діяльності, бюджетні установи, фінансові й громадські організації, які використовують найману працю, із кількістю працюючих більше 9 осіб.

У таблиці 2 наведено динаміку середньомісячної заробітної плати по регіонах (у розрахунку на одного штатного працівника, грн.) за 2003, 2007 та 2011 роки. Із метою визначення груп регіонів, які мають суттєві відхилення від середнього показника по Україні, також згрупуємо їх, використовуючи по шагову технологію, крок дорівнює 100 грн.

ВИСНОВКИ

Отже, проведене дослідження доводить, що саме мешканці Запорізької області отримують зарплату таку, яку отримують у цілому по Україні в середньому за 2011 рік. Більш ніж середньомісячну заробітну плату отримують у м. Києві, Донецькій, Дніпропетровській, Київській і Луганській областях. Це групи А, В, С, D. Із 12 груп регіонів тільки чотири знаходяться у кращому стані ніж інші. Максимальну заробітну платню отримують Кияни — 4012 грн., тоді як у Тернопільській області українці отримують 1871 грн. у місяць, це у 2,14 рази більше. Такий дисбаланс свідчить про суттєві розбіжності в економіці регіонів України та потребує балансового виміру економіки конкретного регіону.

Література:

1. Сайт Луганської обласної державної адміністрації Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://loga.gov.ua>
 2. Сайт Головного управління статистики в Луганській області Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://www.lugostat.lg.ua>
- Стаття надійшла до редакції 10.09.2012 р.